

Сучасні тенденції вдосконалення кредитної системи аграрного сектору економіки

Колотуха С.М., к.е.н., доцент

Мельник К.М., к.е.н., доцент

Переполка В.Ю., аспірант

Уманський національний університет садівництва

Системні економічні перетворення аграрного сектора економіки в умовах нестабільності й невизначеності зумовлюють необхідність адаптації сільськогосподарських підприємств до ринкового середовища. Однією з найбільш гострих є проблема ресурсного забезпечення підприємств, передусім, фінансового. Неприятливі умови зовнішнього фінансування, скорочення обсягів бюджетних асигнувань, брак власних коштів спонукають суб'єктів господарювання до підвищення ефективності використання фінансових ресурсів. Розробка дієвого економічного механізму фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств передбачає пріоритетність власних фінансових ресурсів (залучення, прирощення, ефективний розподіл тощо) та створення необхідних умов для селективної державної підтримки.

Ресурсний потенціал вітчизняного сільського господарства знаходиться на рівні розвинених західних країн (табл.1).

1. Ресурси сільського господарства провідних країн світу і України в 2020 році

Показник	Країни				Країни ЄС
	США	Канада	Польща	Україна	
Сільськогосподарські угіддя:					
на одного жителя, га	1,25	1,56	0,38	0,93	0,36
з них ріллі, га	0,48	1,04	0,29	0,74	0,21
Виробництво зерна на одного жителя країни, кг	1444	1528	707	1688	617

Експорт зерна, млн.тонн	90,1	26,0	1,0	60,0	98,6
Імпорт зерна, млн тонн	7,4	1,9	2,0	0,15	92,4
Витрати зерна для власного виробництва, %	7,4	1,9	2,0	0,15	92,4

Джерело: складено авторами за даними ¹

За площею сільськогосподарських угідь та ріллі на одного мешканця Україна поступається лише Канаді та США і має їх у 2,5 рази більше ніж у країнах ЄС. За рахунок родючості земель виробництво зерна на одного жителя в нас перевищує на 10-15 відсотків показники США і Канади та майже втричі – країн ЄС. Разом з тим починаючи з 2013 року внаслідок щорічного безконтрольного нарощування експорту зерна до країн ЄС витрати його для власного виробництва скоротилося з 32% до 11,6% замість 40-50%, що мають країни ЄС від власного та експортованого з України та інших країн.

Проте виходячи з цього, Україна має нижчі показники виробничо-економічної діяльності в порівнянні з провідними країнами світу (табл.2).

2. Результати виробничо-економічної діяльності провідних країн світу та України в 2019-2020 маркетинговому році

Показник	Країни				Країни ЄС
	США	Канада	Польща	Україна	
ВВП на одну особу, тис. дол. США	64,3	46,3	15,4	2,6	33,0
Додана вартість на 1 га, дол. США	1072	684	1342	350	2433
Середня зарплата населення, дол. США	2942	2692	842	383	1761

¹ Піддубняк В. Житниця Європи чи сировинний придаток? Сільські вісті. 2021 року 6 липня № 49 (19897). URL: <http://silskivisti.kiev.ua/19897/print.php?n=49238>.

Споживання на одну особу населення за рік, кг:					
м'яса і м'ясних продуктів	90,7	84,0	71,9	45,6	69,8
з нього свинина	23,0	37,0	41,0	13,0	31,3
Споживання молока, кг	276	428	279	185	257

Джерело: складено авторами за даними²

Умовою нормального функціонування процесів розширеного відтворення в економіці є наявність фінансових ресурсів. Відсутність фінансової бази створює проблеми не лише простого, але і розширеного відтворення. Пошук джерел фінансування є основою механізму розширеного відтворення, від їх властивостей багато в чому залежить структура механізму, особливості його функціонування і ефективність.

Аналіз розвитку кредитування в аграрній сфері економіки дозволив нам виявити його особливості та специфічні риси, а також розробити стратегічні напрями щодо його вдосконалення, які зводяться до наступних основних моментів:

- розвиток національної системи аграрного кредитування з оптимізацією та підвищенням ефективності діяльності банківських закладів;
- всебічна підтримка банківського капіталу;
- доступ сільськогосподарських товаровиробників до кредитних ресурсів та підвищення довіри позичальників до системи агрокредитування;
- організація аграрної кредитної системи.

На нашу думку, склалися всі умови щодо створення національної системи аграрного кредитування (рис. 1). Для цього необхідно розробити та прийняти Закон «Про аграрну кредитну систему», в якому необхідно обумовити основні напрями її розвитку:

- створення аграрної кредитної системи, в якій чільне місце належало б Земельному банку, а також сільськогосподарським товарно-кредитним спілкам,

² Піддубняк В. Житниця Європи чи сировинний придаток? Сільські вісті. 2021 року 6 липня № 49 (19897). URL: <http://silskivisti.kiev.ua/19897/print.php?n=49238>.

які б надавали кредити сільськогосподарським підприємствам під заставу майбутнього врожаю;

- надання з місцевих бюджетів державних кредитів для сільськогосподарських підприємств;

- дозволити Земельному банку здійснювати емісію цінних паперів, гарантованих Урядом, для створення статутного капіталу всієї аграрної кредитної системи;

- можливість поступового викупу державної частки капіталу Земельним банком та сільськими кредитними спілками;

- рекомендувати Земельному банку відновити видачу аграрною кредитною системою заготівельним та переробним підприємствам короткострокових кредитів для здійснення поточних платежів та надання підприємствам сільського господарства авансів під договори про державні закупівлі сільськогосподарської продукції.

Мінагрополітики ініціювало урядовий документ щодо запровадження механізму надання державних гарантій сільгосптоваровиробникам в умовах воєнного часу, За інформацію Міністерства аграрної політики та продовольства України Уряд одногосно підтримав та прийняв постанову «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо забезпечення кредитної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам».

Загалом на розвиток АПК у 2022 році пропонувалося надати таку підтримку:

- виключно малим та середнім аграрним виробникам з оборотом не більше 20 млн євро в рік, що є еквівалентом підприємства, яке оброблює до 10 000 га;

- компенсація відсоткової ставки за залученими кредитами;

- максимальна сума кредиту, на який поширюється компенсація відсоткової ставки становить 50 млн грн;

- кредитування надається для здійснення сільськогосподарської діяльності (посівної) на період дії воєнного стану;

КЛЮЧОВІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ АГРАРНОГО КРЕДИТУВАННЯ

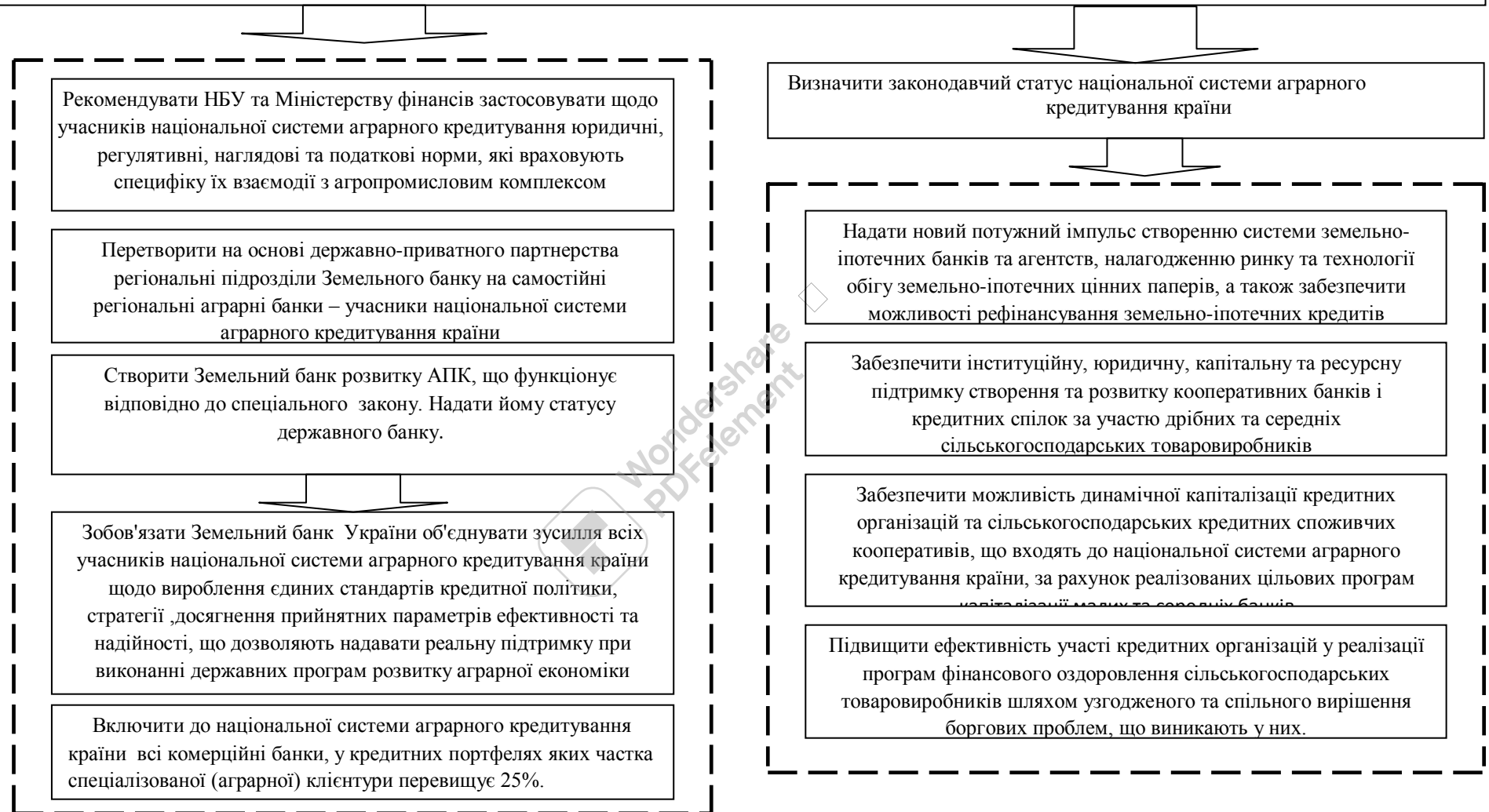

Рис. 1. Ключові орієнтири розвитку національної системи аграрного кредитування

- для отримання кредитування суб'єкт підприємництва також повинен бути сільськогосподарським товаровиробником у значенні, наведеному в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України»;
- термін дії кредиту становить 6 місяців;
- встановлено максимальний розмір державної гарантії за портфельними кредитами до 80%³.

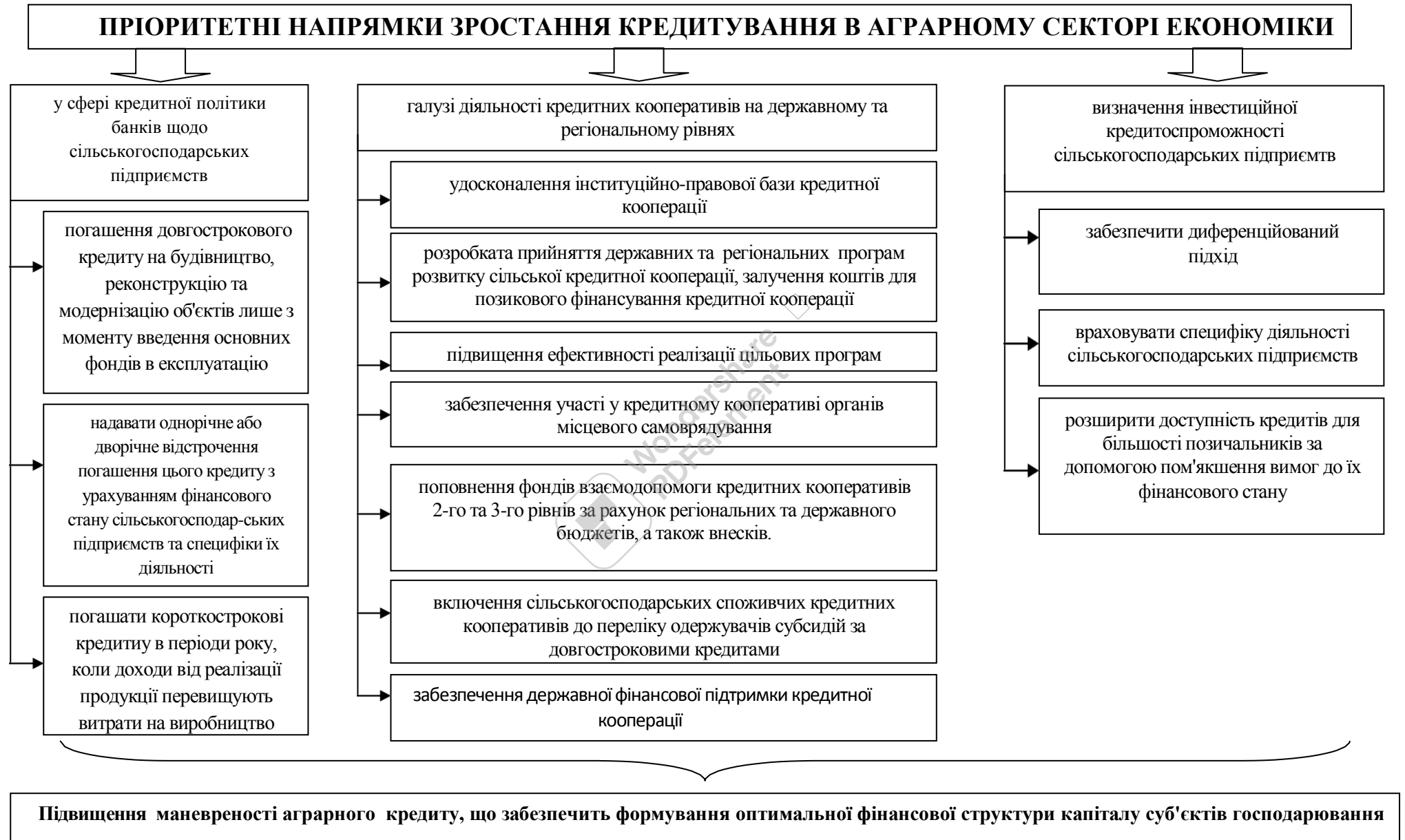
На етапі розвитку економічних відносин виникла необхідність формування нових джерел інвестування з урахуванням сучасних тенденцій та стратегії розвитку аграрної галузі.(рис.2).

Одними із важливих кроків на шляху розвитку ринку землі є створення Державного акціонерного земельного (іпотечного) банку з відповідною мережею банків в регіонах, який повинен надавати підприємствам аграрного сектору економіки наступні види банківських послуг:

- інвестиційне і кредитне обслуговування товаровиробників агропромислового комплексу, в тому числі іпотечне кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу земельних ділянок та майна;
- викуп заставленого неплатоспроможними боржниками майна і землі у комерційних банків;
- довірче управління майном і землею та коштами неплатоспроможних підприємств АПК;
- здійснення лізингових та факторингових операцій для сільськогосподарських товаровиробників;
- страхування майна, життя та фінансових ризиків в сільській місцевості;
- здійснення комісійних операцій з товарами, майном та землею;
- надання послуг з ведення обліку, аудиту і аналізу діяльності підприємств та розробки інвестиційних планів і бізнес-проектів;

---

³ Держава запроваджує додаткові заходи підтримки аграріїв в умовах воєнного стану. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/220443.html>

Рис. 2. Пріоритетні напрями розвитку кредитування в аграрному секторі економіки України

- здійснення обслуговування зовнішньоекономічних операцій товаровиробників агропромислового комплексу;
- здійснення інших банківських операцій;
- виконання функцій методичного центру по наданню консультаційних послуг підприємствам агропромислового комплексу, кредитним спілкам і новоствореним кооперативним банкам, які обслуговують дану галузь.

Банківський капітал, як одне з найбільших джерел фінансування сільського господарства, стикається з великою низкою проблем, зокрема низький рівень доходів у порівнянні з іншими галузями, а також високий рівень ризиковості.

Вирішення цієї проблеми можливе шляхом створення взаємопов'язаних інтегрованих формувань, до складу яких увійшли б:

- різні спілки кредитної кооперації;
- державний фонд підтримки сільськогосподарського кредиту, який реалізує механізм держгарантій;
- регіональні комерційні земельні банки, принциповою особливістю яких є безпосередня залежність їх доходів від розвитку агропромислового виробництва.

Необхідно якнайшвидше запровадити у господарську практику наступні заходи:

- оптимізація субсидування ставки рефінансування за кредитними операціями комерційних банків. Проте, необхідно відзначити, що отримати від держави компенсацію за виданий кредит у вигляді субсидування процентної ставки поки що, як і раніше, є дуже проблематичним.

Субсидування процентної ставки несе у собі кілька переваг у порівнянні з іншими видами розподілу бюджетних коштів, а саме:

- залучення до АПК бюджетних коштів супроводжує значне залучення коштів із комерційних банків, тобто. виникає мультиплікативний ефект;

– витрачання бюджетних коштів здійснюється наприкінці бюджетного періоду, тільки після сплати сільськогосподарськими виробниками відсотків за кредити, тоді як за відкритого розподілу бюджетних коштів ці статті витрат виникають на самому початку року. Віднесені на кінець періоду витрати девальвують і коштують бюджету дешевше;

– кредитуванням АПК займаються здебільшого спеціалізовані комерційні банки, які формують відповідне кадрове забезпечення, створюють клієнтську базу, налагоджують ділові та господарські зв'язки у галузі. Навіть при скасуванні кредитних субсидій даним банкам буде досить проблематично піти з цього сектора, що сприяє створенню та розвитку системи сільськогосподарського кредиту;

– істотну частину позики сільгосптоваровиробник залишається винен не державі, а цілком певній банківській установі, оскільки дотуванню піддається лише певна частина процентної ставки.

Пільгового кредитування сільського господарства недостатньо для повноцінної фінансової підтримки галузі. Кредитування агропромислового комплексу – складний та ризикований процес. Банкам, які раніше не кредитували сільське господарство, важко розпізнати перспективних виробників і вони змушені використовувати схеми кредитування з використанням застави. Існують також ризики «сумлінного» неповернення позик, коли виникають форс-мажорні обставини (неврожай, погодні умови тощо).

У зв'язку з цим велику роль повинні відігравати страхові компанії та способи держгарантій для банків (держава може поділити з ними комерційні ризики). За кордоном існує порядок пільгового страхування врожаю, коли кожен долар страхової премії, яку сплачує фермер, доповнюється долларом з державного бюджету. В Україні така практика не поширена, а без неї масового припливу кредитних ресурсів у сільське господарство та значного збільшення кількості кредитних інституцій, які бажають працювати в даній сфері, чекати не доводиться.

Розвинена інфраструктура ринку є однією з основних умов розвитку регіонального АПК. Істотна роль у її розвитку відводиться біржовій справі, підвищення активності якої можливе з переходом від угод з готівковим товаром до форвардних та ф'ючерсних. Форвардні угоди дають можливість продати ще не вироблений товар за ціною, що покриває витрати на його виробництво. Покупець самостійно завчасно забезпечує своє виробництво сировиною і при цьому зберігає кошти на зберіганні товару. Отже, задовольняються інтереси всіх сторін.

Сільськогосподарське виробництво відноситься до ризикової галузі, що зумовлює необхідність розвитку ринку страхових послуг.

Поняття фінансового ризику не є однозначним в трактуванні фахівців та науковців. У вузькому розумінні – це лише кредитні ризики.

Кредитний ризик пов'язаний з можливістю невиконання суб'єктом своїх фінансових зобов'язань перед інвестором в результаті використання для фінансування своєї діяльності внутрішньої позики. Кредитний ризик виникає в процесі ділової співпраці підприємства зі своїми кредиторами:

- 1) з банком та іншими фінансовими установами;
- 2) з контрагентами – постачальниками і посередниками;
- 3) з акціонерами.

Різноманітність видів кредитних операцій визначає особливості і причини виникнення кредитного ризику:

- 1) недобросовісність позичальника, який отримав кредит;
- 2) погіршення конкурентного стану конкретного суб'єкта, що отримав комерційний або банківський кредит;
- 3) несприятлива економічна кон'юнктура;
- 4) некомпетентність керівництва підприємства;
- 5) невиконання своїх зобов'язань перед позичальником їх контрагентами;
- 6) недосконалість нормативної бази;
- 7) фінансово-економічна нестабільність держави.

Страхування ризику непогашення кредиту відноситься до делькредерної форми організації страхових відносин, де роль страхувальників і застрахованих одночасно відіграють банки, інвестори та інші кредитори, і страхові відносини обмежуються лише стосунками між двома сторонами – страховиком і страхувальником⁴.

Відповідальність страхової установи виникає в тому випадку, коли страхувальник не отримав обумовлену кредитним договором суму на протязі, як правило, 20 днів після настання терміну платежу, передбаченого кредитним договором або терміну, встановленого банком при невиконанні позичальником умов кредитного договору. За договором страхування встановлюється межа відповідальності страховика. Вона може бути в розмірі від 50 до 90 % непогашеного кредиту. Решта ризику залишається на відповідальності страхувальника. Поділ ризику між страховиком і страхувальником встановлений для того, щоб не знижувати відповідальність банку за видані ним кредити. При страхуванні банк повинен ретельно перевірити платоспроможність позичальника, його фінансовий стан.

Якщо страхуються окремі кредити, то договір страхування укладається на період користування кредитом. Страхова сума встановлюється пропорційно визначеному в договорі страхування відсотку відповідальності страховика, виходячи з всієї суми заборгованості (включаючи відсоток за користування кредитом), що підлягає поверненню за умовами кредитного договору.

Договір укладається на підставі письмової заяви банку у встановленій страховиком формі, копії кредитного договору разом зі всіма документами, наданими на переддоговірну експертизу.

Страховик зобов'язаний здійснити виплату страхового відшкодування протягом трьох банківських днів по закінченню 20-и робочих днів та після закінчення дії договору страхування.

---

⁴ Павленко О.П. Страхування ризиків фінансово-кредитних установ як домінуючого елементу ринку фінансових послуг. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 143-149.

Іншим поширеним видом страхування банківських кредитів є страхування відповідальності позичальників за непогашення кредитів, за умовами якого страхувальником виступає боржник, страхуючи одержаний кредит на користь свого кредитора. Тобто страхується нібито виконання фінансових зобов'язань, даних боржником на покриття збитку завданого своєму кредитору. Це є тип класичного (заставного) страхування.

В сучасних умовах доцільно, щоб деякі кредитні угоди підписували контрагенти, що співпрацюють з сільськогосподарськими товаровиробниками і впливають на результати їх діяльності. В разі невиконання своїх зобов'язань перед кредиторами сільськогосподарські підприємства можуть пред'явити фінансові претензії (якщо вони обґрунтовані) до своїх контрагентів щодо відшкодування процентів за користування кредитами та розділити відповідальність в разі накладання санкцій. Це змусить більш відповідально відноситись до виконання своїх зобов'язань контрагентів аграрного сектора економіки та зменшити кредитне навантаження на сільськогосподарських товаровиробників.

